

de son derecede güvenilir olmakla beraber ezberinden rivayet ettiği zaman yanılırdı. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, onun yazılı rivayetlerinin Şu'be b. Haccâc'ın ezberine rivayetlerinden daha sağlam olduğunu belirtmiştir. Kendisinden faydalanılmasını tavsiye eden Şu'be b. Haccâc, Ebû Hüreyre'den naklettiği hadislerin güvenilir olduğunu söylerdi. Hakkındaki değerlendirmeler onun güvenilir bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almaktadır.

Ebû Avâne Rebîülevvel 176'da (Temmuz 792) Basra'da vefat etti. Aynı yılın rebîülâhîrinde (ağustos) bir cumartesi günü vefat ettiği de rivayet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 287-288; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 629; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 181; a.mlf., *et-Târîhu's-şagîr*, II, 210, 212; İclî, *eş-Şikât*, s. 464; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 40-41; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VII, 562-563; a.mlf., *Meşâhîr*, s. 160; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 490-495; Zehebî, *Tezkiretül'l-huffâz*, I, 236-237; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 217-222; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 434-435; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 116-120.

M. YAŞAR KANDEMİR

EBÜ AZBE

(أبو عذبة)

Ebû Azbe Hasen b. Abdilmuhsin
(ö. 1172/1759'dan sonra)

Mâtürîdiyye ile Eş'ariyye arasındaki görüş ayrılıkları hakkında yazdığı eserlerle tanınan Sünnî âlim
(bk. er-RAVZATÜ'L-BEHİYYE).

EBÜ BASİR

(أبو بصير)

Ebû Basîr Utbe b. Esîd
b. Cârîye es-Sekafî
(ö. 6/628)

Şahâbî.

mek zorunda olduğunu, fakat Allah'ın ona ve onun durumundaki çaresiz müslümanlara yakında bir çıkış yolu göstereceğini söyledi. Ebû Basîr düşmana teslim edilmemesini istediye de Hz. Peygamber antlaşma esaslarına uymak zorunda kaldı.

Ebû Basîr ile iki muhafız Mekke'ye giderken Zühleylefe'de yemek molası verdikleri bir sırada Ebû Basîr onlardan birinin kılıcını ele geçirerek kılıç sahibini öldürdü, öteki Medine'ye kaçıp canını kurtardı. Onun ardından Hz. Peygamber'in yanına giden Ebû Basîr durumu anlattı ve kendisini düşmana teslim etmek suretiyle onun verdiği sözü yerine getirdiğini, ancak kendisinin hem canını hem de dinini düşman elinden kurtardığını söyledi. Hz. Peygamber etrafındakilere, "Ne yaman adam! Eğer aklına uyan birileri çıksa tam bir savaş tahrikçisi!" dedi. Bu sözlerden tekrar Mekkeliler'e teslim edileceği mânasını çıkaran Ebû Basîr Kızıldeniz sahilindeki Sifülbahr'e kaçtı. *Şahîh-i Buhârî*'de yer alan bu rivayetten farklı olarak Vâkıdî, Ebû Basîr'in öldürdüğü kişinin üzerinden çıkanların beşte birini almayı Hz. Peygamber'e teklif ettiğini, fakat Peygamber'in Kureysliler'le yapılan antlaşmaya aykırı gördüğü bu teklifi kabul etmediğini, Ebû Basîr'e istediği yere gidebileceğini söylediğini, onun da Mekke-Şam yolu üzerinde bulunan İs'e gidip yerleştiğini kaydetmektedir.

Başta Hudeybiye Antlaşması sırasında antlaşma şartları gereğince Kureysliler'e teslim edilen Ebû Cendel olmak üzere Ebû Basîr'in başından geçenleri haber alan müşriklerin elindeki diğer müslümanlar Ebû Basîr'in yanına kaçtılar. Sayıları yetmiş, bazı rivayetlere göre 300'ü bulunca yaptıkları çete savaşlarıyla Kureysliler'e ait ticaret kervanlarını soymaya ve kervancıları öldürmeye başladılar. Bunun üzerine Mekkeliler, kendilerinden İslâmiyet'i kabul edenlerin Hudeybiye Antlaşması gereğince iade edilmesi şartından vazgeçtiklerini, Ebû Basîr ve arkadaşlarının Medine'ye kabul edilebileceklerini bildirdiler. Buna karşılık ticaret kervanlarının soyulmasına meydan verilmemesini istediler. Hz. Peygamber Ebû Basîr ve arkadaşlarına Medine'ye gelmelerini emreden bir mektup gönderdi. Ancak mektup oraya ulaştığında Ebû Basîr ölüm döşeğindeydi, az sonra da vefat etti. Ebû Cendel ve arkadaşları Ebû Basîr'i bulundukları yerde defnettiler ve kabrinin yanına bir

mescid yaptılar. Daha sonra da Medine'ye döndüler.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 331; Buhârî, "Şürû", 15; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 626-630; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 323-324; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 638-639; İbn Abdülber, *el-İstrâb*, IV, 20-22; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, VI, 492-495; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-gâbe*, VI, 35-36; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 205-206; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 176; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), V, 411-414; a.mlf., *el-İşâbe* (Bicâvî), IV, 433; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VI, 248-256.

M. YAŞAR KANDEMİR

EBÜ BEKİR

(أبو بكر)

Ebû Bekr Abdullâh
b. Ebî Kuhâfe Os mân
b. Âmir el-Kureşî et-Teymî
(ö. 13/634)

İlk müslümanlardan,
Hulefâ-yi Râşidîn'in birincisi.

Fil Vak'ası'ndan üç yıl kadar sonra Mekke'de doğdu. Annesi Ümmü'l-Hayr Selmâ bint Sahr, Mekke döneminde Hz. Peygamber'in Erkam b. Ebû'l-Erkam'ın evinde bulunduğu sırada İslâmiyet'i kabul etti. Babası Ebû Kuhâfe, Mekke fethinden (8/630) hemen sonra oğlu Ebû Bekir'in aracılığıyla müslüman oldu. Anne ve babasının mensup olduğu Teym kabilesinin soyu Mürre b. Kâ'b'da Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Resûl-i Ekrem'den iki veya üç yaş küçük olan Ebû Bekir kaynaklarda adından çok Atîk lakabıyla anılmıştır. "Güzel, soylu, eski, âzat edilmiş" gibi mânalara gelen bu lakabın ona annesi tarafından verildiği veya çok eskiden beri hayır yaptığı, yüzü ve ahlâkı güzel olduğu, yahut da soyunda ayıplanacak bir husus bulunmadığı için Atîk diye anıldığı rivayet edilmekle birlikte Hz. Peygamber'in, "Sen Allah'ın cehen-nemden âzat ettiği kimsesin" (Tirmizî, "Menâkıb", 16) şeklindeki iltifatına mazhar olduktan sonra bu lakapla anılmaya başlandığı bilinmektedir. Câhiliye döneminde Abdül-Kâ'be olan adının müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirildiği rivayet edilir. Servetini Allah yolunda harcayıp eski elbiseler giydiği için "Zül-hilâl" (ذو الحلال), çok şefkatli ve merhametli olduğu için "Evvâh" lakaplarıyla da anılmıştır. Ancak onun en meşhur lakabı Sıddîk'tir. "Çok samimi, çok sadık" anlamına gelen bu lakap kendisine, mi'rac olayı başta olmak üzere gayb-la ilgili haberleri hiç tereddütsüz kabul

EBÜ BEKİR

ettiği için bizzat Resûl-i Ekrem tarafından verilmiş ve İslâm literatüründe bununla şöhret bulmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun devlet yönetimi görevini üstlendiği için de "Halîfetü Resûlillâh" unvanıyla anılmıştır. Bekir adlı bir çocuğu olmadığı halde kendisine Ebû Bekir künyesinin niçin verildiği konusunda kaynaklarda yeterli bilgi yoktur.

Ebû Bekir'in çocukluğu, gençliği ve müslüman olmadan önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Yalnız elbise ve kumaş ticaretiyle meşgul olduğu, İslâmiyet'i kabul ettiği sırada 40.000 dirhem kadar sermayesi bulunduğu, ticaret kervanlarıyla Suriye ve Yemen'e seyahat ettiği bilinmektedir. Hz. Peygamber'in yirmi beş yaşlarında iken katıldığı Suriye ticaret kervanında onun da bulunduğu rivayet edilir.

Ebû Bekir'in nasıl müslüman olduğu hususunda da kaynaklarda pek az bilgi bulunmaktadır. Genellikle Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu haber alınca yanına gittiği ve kendisiyle görüştüğünden sonra İslâmiyet'i kabul ettiğine inanılır. Buna karşılık hemen bütün kaynaklarda Ebû Bekir'in İslâmiyet'i ilk kabul eden kişi olup olmadığı konusundaki çeşitli rivayetlere yer verilmiştir (Câhiz, s. 3-13). Hz. Peygamber'in onun üstünlüğünden söz ederken kendisini herkesin yalanladığı bir sırada Ebû Bekir'in inandığını ve İslâmiyet için her şeyini feda ettiğini söylemesi (Buhârî, "Fezâ'ilü aş-şâbi'n-nebî", 5) onun ilk müslümanlardan olduğunu göstermektedir. Kaynaklarda, Suriye'ye yaptığı seyahatlerde rahip Bahîrâ, rahip Nestûrâ ve Yemen'deki Ezdlî bilginle görüştüğüne ve yine Suriye'de gördüğü bir rüya üzerine Hz. Peygamber'in risâletine hemen iman etmeye hazır hale geldiğine dair menkıbevi rivayetler bulunmaktadır (Muhibbuddin et-Taberî, I, 83-88; Köksal, III, 111-114).

Mekke döneminde İslâmiyet'in yayılmasında Hz. Ebû Bekir'in Kureys'in ileri gelenlerinden biri olmasının büyük tesiri vardır. Hz. Peygamber'in Mekkeliler'i İslâmiyet'e gizlice davet ettiği sıralarda Kureys'in ileri gelenlerinden birçok kimse onun vasıtasıyla müslüman olmuştur. Bunlar arasında, başta aşere-i mübeşşereden Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh olmak üzere Osman b. Maz'ûn, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Seleme el-Mah-

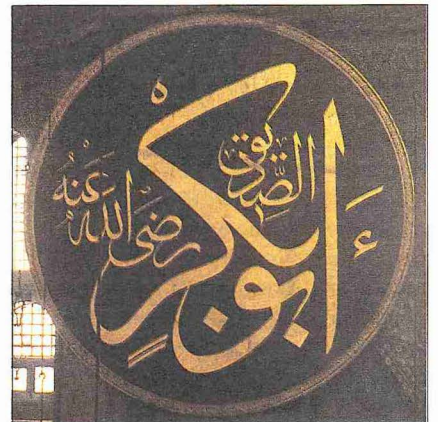
zûmî, Hâlid b. Saîd b. Âs, Ubeyde b. Hâris, Habbâb b. Eret, Erkam b. Ebû'l-Erkam, Bilâl-i Habeşî, Suheyb-i Rûmî gibi önemli kişiler bulunmaktadır. Hz. Ebû Bekir, Mekke döneminde Kureysli müşriklerin ağır işkencelerine mâruz kalan müslüman kölelerle yabancılardan erkekek, kadın, zayıf ve güçsüz pek çok kimseyi efendilerine büyük paralar ödeyerek satın alıp âzat etmiştir. Kurtardığı bu sahâbîler arasında Bilâl-i Habeşî, annesi Hamâme, Âmir b. Führeyre, Ubeyd, Ümmü Ubeyd, Ebû Führeyhe, Zinnîre, Nehdiye ve Lûbeyne sayılabilir. Onun servetini bu şekilde harcamasından rahatsız olan babası Ebû Kuhâfe, güçsüz ve zayıf köleler yerine güçlü kuvvetli kimseleri satın almasını tavsiye ettiği zaman babasına satın aldığı kölelerden faydalanmayı düşünmediğini, bu hareketiyle Allah'ın rızasını kazanmayı umduğunu söylemiştir. Taberî, onun Allah yolundaki bu fedakârlığı üzerine Leyl süresinin 5-7. âyetlerinin nâzil olduğunu rivayet eder (Câmi'u'l-beyân, XXX, 142). Hz. Peygamber'in Erkam b. Ebû'l-Erkam'ın evinde bulunduğu bir sırada Ebû Bekir'in ısrarı üzerine Mescid-i Harâm'a gidildi, o esnada üzerine saldıran Utbe b. Rebîa tarafından öldüresiye dövüldü. Kendine gelince annesinden Hz. Peygamber'in bulunduğu Erkam'ın evine götürülmesini istedi. Resûlullah'ı sağ salım görünce ağlayarak ona sarılıp öptü; sonra da kendisine yardım eden annesinin hidayete ulaşması için Resûl-i Ekrem'in duasını niyaz etti. Hz. Peygamber onun bu samimi arzusu üzerine dua edince annesi müslüman oldu.

Resûl-i Ekrem Mekke'ye gelen insanları İslâmiyet'e davet ederken ensâb ilmini iyi bilen Ebû Bekir onun yanında bulunarak çeşitli kabile mensuplarıyla kolayca dostluk kurmasında kendisine yardımcı olurdu. Hz. Peygamber'in risâletinin beşinci yılında (615-616) Kureysliler'in müslümanlara işkenceyi arttırması ve özellikle kendisinin yüksek sesle Kur'an okumasına engel olmaları üzerine dayısının oğlu Hâris b. Hâlid ile Habeşistan'a gitmek üzere Mekke'den ayrıldı. Yolda karşılaştığı dostu İbnü'd-Düğunne Kureysliler'le konuşarak dinini kimseye açıklamaması şartıyla onun Mekke'de kalmasını sağladı. Ancak Ebû Bekir gizlice ibadet etmeye ve Kur'an'ı sessiz okumaya uzun süre dayanamayıp Kureysliler'le yaptığı anlaşmayı bozdu. Bunun üzerine İbnü'd-Düğunne artık kendisini himaye etmeyeceğini bildirince

Hz. Ebû Bekir sadece Allah'ın himayesine sığındığını söyleyerek Mekke'de oturmaya devam etti.

Müslümanlar Medine'ye hicret etmeye başlayınca Ebû Bekir de hicret için Hz. Peygamber'den izin istedi. Resûlullah ona acele etmemesini, Allah'ın kendisine bir arkadaş bulacağını söyleyince Hz. Peygamber ile birlikte hicret etme şerefine nâil olacağını anlayarak hazırlık yapmaya başladı. Bu konuşmadan dört ay sonra Resûl-i Ekrem Kureysliler kendisini öldürmeye karar verince Ebû Bekir'in evine gelerek Medine'ye hicret edeceklerini söyledi. O gece müşrikler tarafından evi kuşatılan Hz. Peygamber yanına Hz. Ali'yi yatırarak Ebû Bekir'le birlikte Sevr mağarasına doğru hareket ettiler. Resûl-i Ekrem, kendilerini takip eden müşriklerin mağaranın ağzına kadar gelmesi üzerine korkuya kapılan Hz. Ebû Bekir'i teselli ederek onların kendilerine zarar veremeyeceğini söyledi (Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", I). Daha sonra nâzil olan ve Ebû Bekir'in bu üzüntüsünü dile getiren âyet-i kerîmede Resûl-i Ekrem'in onu, "Üzülmeyin, Allah bizimledir" (et-Tevbe 9/40) diye teselli ettiği belirtilmektedir. Hz. Ebû Bekir bu özel durumu sebebiyle Türk ve İran edebiyatlarında "yâr-ı gâr (mağara dostu, can yoldaşı) ifadesiyle anılmıştır. Mekke döneminde Hz. Peygamber onunla Hz. Ömer arasında kardeşlik bağı kurmuştu (İbn Sa'd, I, 238; III, 174, 175). Medine'de ise evinde misafir olduğu Hârice b. Zeyd ile arasında kardeşlik bağı kuruldu. Hârice b. Zeyd'in, servetini kendisiyle paylaşma teklifini kabul etmeyip hicret eder-

H. Ebû Bekir adına düzenlenen bir levha -
Ayasofya Camii / İstanbul

ken yanına aldığı paradan artakalan 5000 dirhemle Medine'de ticarete başladı. Fakat şehrin havası sağlığına iyi gelmedi ve sıtmaya tutuldu, oğlu Abdullah'a mektup yazarak Mekke'de kalan ailesini Medine'ye getirmesini istedi. Abdullah da kız kardeşleri Esmâ ve Âişe ile annesi Ümmü Rûmân, Hz. Peygamber'in hanımı Sevde ile kızları Fâtıma ve Ümmü Külsüm ile birlikte Medine'ye hicret etti.

Hız. Ebû Bekir hicretten sonra Resûl-i Ekrem'in mescid yapılmasını uygun gördüğü arsayı satın alarak Medine'deki faaliyetlerine başladı. Mekke döneminde olduğu gibi, Medine döneminde katıldığı seriyeler ve 9. yılda (631) emîr-i hac tayin edildiği günler dışında Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmadı. Kumandanlığını Resûlullah'ın yaptığı bütün savaşlarda, Hudeybiye Antlaşması, Umretü'l-kazâ ve Vedâ haccında bulundu. Resûl-i Ekrem Bedir Gazvesi'ne karar vermeden önce onunla istişare etti; Ebû Bekir, Resûlullah için kurulan kumandanlık karargâhında onun yanında yerini aldı. Bu gazvede müşriklerin safında bulunan oğlu Abdurrahman ile savaşmasına Hz. Peygamber izin vermedi. Bedir'de alınan esirlere nasıl davranılması gerektiği konusunda Hz. Peygamber onun görüşüne uydu. Hz. Ebû Bekir, Uhud'da savaş müslümanlar aleyhine gelişme gösterdiği andan itibaren vücudunu Resûlullah'a siper eden ve yanından hiç ayrılmayan birkaç sahâbiden biridir.

Hicretin 6. yılında (627) müslümanlar Hudeybiye'de Kureysli süvarilerle karşılaştıkları zaman da Hz. Peygamber yine onunla istişare etti. Barış görüşmeleri esnasında, Kureys elçisi Urve b. Mes'ûd'un müslümanları hedef alan ve onların Resûl-i Ekrem'i bırakıp kaçacaklarını iddia eden hakaret dolu sözlerine sert tepki gösterdi. Hudeybiye Antlaşması üzerine nâzil olan Feth sûresini en iyi anlayanlardan biri olarak umre yapmadan Medine'ye dönme kararını bir türlü kabul edemeyen Hz. Ömer'i ikna etti. Hz. Peygamber 7. yılın Şâban ayında (Aralık 628) Necid bölgesine gönderdiği seriyeye Ebû Bekir'i kumandan tayin etti; o da Benî Kilâb ve Benî Fezâre kabilelerini yola getirerek Medine'ye döndü (İbn Sa'd, II, 117-118). Mekke'nin fetihinde İslâm ordusu şehre girdiği zaman doğrudan babasının yanına gitti, onu Hz. Peygamber'in huzuruna getirerek müslüman olmasını sağladı. Böylece sağlığında annesi, babası ve bütün çocukları

müslüman olan yegâne sahâbî oldu (İbn Sa'd, V, 451). Hz. Ebû Bekir Huneyn Gazvesi ve Taîf Muhasarası'na da katıldı. Tebük Gazvesi'nde Resûlullah'ın kendisine verdiği en büyük sancağı taşıdı. Ordunun bu gazveye hazırlanması için bütün servetini Resûl-i Ekrem'in emrine tahsis etti. Hicretin 9. yılında (631) bizzat hacca gitmeyen Hz. Peygamber onu 300 sahâbî ile emîr-i hac tayin etti. Bir yıl sonra da Hz. Peygamber ile birlikte Vedâ haccına katıldı.

Hicretin 11. yılı Safer ayının son haftasında (Mayıs 632) rahatsızlanan Hz. Peygamber ashabına yaptığı konuşmada, Allah Teâlâ'nın bir kulunu dünya ile kendi yanında olandan birini tercih etmekte serbest bıraktığını, o kulun da Allah'ın yanında olanı tercih ettiğini söylemesi üzerine Hz. Ebû Bekir kastedilen kişinin Resûl-i Ekrem olduğunu anladı ve ağlamaya başladı. Resûlullah onun susmasını istedi ve Ebû Bekir'in kapısı dışında mescidin avlusuna açılan bütün kapıların kapatılmasını emretti. Bunun sebebini açıklarken de İslâmiyet'e ondan daha faydalı kimseyi tanımadığını, insanlar arasında bir dost edinecek olsa onu tercih edeceğini söyledi. Namaza çıkamayacak kadar hastalanınca namazı Ebû Bekir'in kıldırmasını istedi (Hz. Ebû Bekir'in kaç vakit namaz kıldırıldığı hakkındaki rivayetler için bk. Kettânî, I, 146-147).

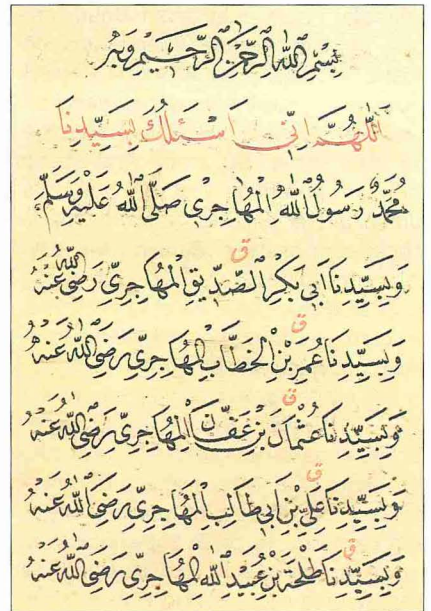
Resûl-i Ekrem pazartesi günü kendini iyi hissederek sabah namazı için mescide gitti ve namaz kıldırmakta olan Ebû Bekir'in yanında namaza durdu. Hz. Peygamber'in iyileşmesine bütün sahâbîler gibi çok sevinen Hz. Ebû Bekir namazdan sonra kendisini ziyaret ederek bir süreden beri uğramadığı evine gitmek üzere izin aldı. Birkaç saat sonra Resûlullah'ın vefat ettiğini öğrendi. Onun hücre-i saâdetine girerek yüzünü açtı, alnını öptü ve daha sonra mescide geçti. Başta Hz. Ömer olmak üzere şaşkınlık içinde bulunan ve Hz. Peygamber'in vefatına inanmak istemeyen sahâbîleri ikna eden meşhur konuşmasını yaptı.

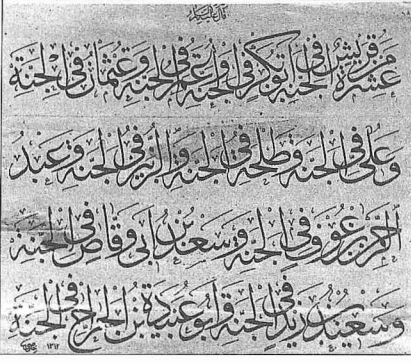
Ensarın Sakîfetü Benî Sâide'de toplanarak halife seçimi konusunu görüştüğünü öğrenince Hz. Ömer'le birlikte oraya giden Hz. Ebû Bekir, ensar ve muhacirlerden birer emîr seçilmesini isteyen sahâbîlere bu görüşün doğru olmadığını, İslâm birliğini sağlamak için tek lider etrafında toplanmak gerektiğini söyledi. Aday olarak da Hz. Ömer'le Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı gösterdi. Fakat sahâbîler

onun halife olmasını uygun görerek Mescid-i Nebevî'de kendisine biat ettiler. Hz. Ebû Bekir, takip edeceği siyasetin genel esaslarını ortaya koyan meşhur hutbesinde müslümanların en iyisi olmadığı halde onlara başkan seçildiğini ifade ederek doğru hareket ederse kendisine yardım etmelerini, yanlış davranırsa doğrultmalarını, Allah'a ve Resulü'ne itaat ettiği müddetçe müslümanların kendisine itaat etmelerini istedi.

Hız. Ebû Bekir'in halife olduktan sonraki ilk icraatı, Üsâme b. Zeyd'in kumandasında sefere hazırlanan orduyu göndermek olmuştur. Hz. Peygamber'in vefat etmeden önce Mûte Savaşı'nda şehid olanların intikamını almak üzere hazırladığı ve Suriye'ye doğru göndermeyi kararlaştırdığı ordu onun rahatsızlığı ve vefatı dolayısıyla yola çıkamamıştı. Dinden dönme olaylarından (bk. RİDDE) çekinen bazı sahâbîler mürtedlerin Medine'ye saldırabileceklerinden endişe ettiklerini Ebû Bekir'e bildirerek Üsâme kumandasındaki orduyu göndermemesini rica ettiler. Diğer bazı sahâbîler de Üsâme'nin çok genç ve tecrübesiz, ayrıca âzatlı bir kölenin oğlu olduğunu ileri sürerek onu değiştirmesini teklif ettiler. Hz. Ebû Bekir bütün bu teklif ve itirazları reddedip 1 Rebûlâhîr 11 (26 Haziran 632) tarihinde Üsâme ordusuna ha-

Ebû Bekir'in isminin geçtiği, Aziz Efendi tarafından nesih hatla yazılmış *Ehl-i Bedr Risâlesi*'nin ilk sayfası (Muhittin Serin koleksiyonu)

EBÜ BEKİR'in de yer aldığı, hattat Hulûsî Efendi'nin cels-sülûs hatla yazdığı aşere-i mübeşşere hadisi (Muhittin Serin koleksiyonu)

reket emrini verdi. Üsâme atlı, kendisi yaya olarak bir müddet yürüdüktan sonra askerlere bir hitabede bulundu. Onlara Allah yolunda kâfirlerle savaşmayı, hainlik etmemeyi, sözünde durmayı, ganimet malına zarar vermemeyi, korkup çekinmemeyi, fesad çıkarmamayı, emirlere karşı gelmemeyi, çocukları, kadınları ve yaşlı insanları öldürmemeyi, meyve veren ağaçları kesmemeyi, yemek ihtiyaçları dışında koyun, siğir ve develeri boğazlamamayı, manastırlara çekilmiş kimselere dokunmamayı, kendilerine ikram edilen yemekleri Allah'ın ismini anarak yemeyi tavsiye etti. Düşmanla savaş yapmayan bu ordu bazı âsi kabileleri yola getirerek Medine'ye döndü.

Resûl-i Ekrem'in peygamberlik görevini tamamladıktan sonra hastalanması, peygamber olduğunu ileri süren bazı yalancılara cesaret vermişti. Önün vefatıyla birlikte bu hareketler isyana dönmüştü. Kabilelerin bir kısmı da Resûlullah'ın vefatı üzerine namaz kılmakla beraber devlete artık zekât vermeyeceklerini ilân ettiler. Bu arada Arabistan'ın muhtelif yerlerinde yaşayan yeni müslüman olmuş bazı kabileler Medine ile irtibatlarını kestiler. Bunların bir kısmı yalancı peygamberlere tâbi olurken bazıları zekât vermeyeceklerini bildirdiler. Peygamber olduğunu iddia edenlerle savaşma konusunda bir ihtilâf bulunmakla birlikte zekât vermek istemeyenlerle mücadele hususunda müslümanlar arasında farklı görüşler ortaya çıktı. Hz. Ömer, "Lâ ilâhe illallah" diyenlerle savaşmanın doğru olmayacağını söylerken bazıları o yıl zekât toplanmasından vazgeçilmesini teklif ettiler. Hangi sebeple olursa olsun irtidad edenlerle mü-

cadelede kararlı olan Hz. Ebû Bekir önce Medine'deki sahâbîlerin tereddütlerini giderdi. Namaz ile zekâtı birbirinden ayrı düşünmenin doğru olmayacağını, bunları ayrı birer ibadetmiş gibi görmek isteyenlerle savaşmanın şart olduğunu belirtti. Dinin tamamlandığını, onun bazı esaslarının terkedilmesine izin veremeyeceğini söyleyerek Hz. Ömer'den yardım istedi. Bu kararlı tavrıyla bütün tereddütleri gideren Hz. Ebû Bekir 11 yılı Cemâziyelevvel (veya Cemâziyelâhir) ayında (Ağustos-Eylül 632), 100 kişilik bir süvari birliğinin başına geçerek Fezâre kabilesinin zekâtına el koyan ve Medine'ye saldırmak isteyen Hârice b. Hısn el-Fezârî'nin üzerine yürüdü. Kısa bir çarpışmadan sonra âsileri dağıttı. Birkaç gün bekledikten sonra Medine ve çevresindeki kabilelerden gelen yardımcı güçlerle birleşerek peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid üzerine yürümeyi kararlaştırdı. Ancak Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin ısrarları üzerine ordunun başına Hâlid b. Velid'i getirerek Medine'ye döndü. Hâlid b. Velid, irtidad hareketlerinin bastırılmasında ve bilhassa Tuleyha, Secah ve Müseylimetülkezzâb'ın ortadan kaldırılmasında büyük başarı kazandı. Böylece Arap yarımadası büyük bir fitneden kurtulmuş oldu. Yemen ve Hadramut'taki isyanlar Muhâcir b. Ebû Ümeyye kumandasındaki ordu ile mahallî valilerin gayretleri sonucunda bastırıldı. Bahreyn ve Uman'daki isyanlar da aynı şekilde sona erdi.

Hz. Ebû Bekir, İslâm dinini tebliğ etme konusunda Hz. Peygamber'in başlattığı stratejiyi devam ettirerek Sâsânîler'in elinde bulunan Fırat'ın aşağı taraflarındaki bölgelere ordu göndermeye karar verdi. Bekir b. Vâil kabilesinin önemli bir kolu olan Şeybânîler'in reisi Müsennâ b. Hârise'nin Medine'ye gelecekle İranlılar'la savaşmak üzere kabilesine kumandan tayin edilmesini istemesi üzerine Hâlid b. Velid'i Sâsânîler'le yapılacak savaşa başkumandan tayin etti ve Müsennâ'ya destek vermesini istedi. Hâlid Basra körfezindeki önemli yerleşim merkezlerini fethetti. Daha sonra aldığı bir emirle Suriye cephesine geçti.

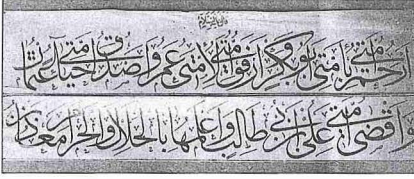
Müslümanların Bizans İmparatorluğu ile askerî mücadelesi Hz. Peygamber zamanında yapılan Mûte Savaşı'yla başlamış, Tebük seferiyle devam etmişti. Bizanslılar'la yapılan bu savaşların hedefi bölgenin güvenliğini sağlamak, orada yaşayanların uğradığı zulüm ve haksızlığa son vermektir. Hz. Ebû Bekir de bu amaçla 633 yılı sonbaharında her biri

3000 kişiden oluşan üç ayrı birliği Suriye'nin güney ve güneydoğu sınırlarına göndermeyi kararlaştırdı. Yezid b. Ebû Süfyan ile Şurahbîl b. Hasene'yi Tebük-Maan istikametinde, Amr b. Âs'ı Eyle üzerinden sahil istikametinde yola çıkardı. Kısa bir müddet sonra orduların mevcudu 7500'e ulaştı. Başkumandanlığa önce Amr b. Âs, daha sonra da Ebû Ubeyde b. Cerrâh getirildi. Vâdilarabe, Filistin'deki Kaysâriye ve Gazze şehirleri fethedildi. Bu sırada halifeden emir alan Hâlid b. Velid Dimaşk şehri yakınlarına ulaşp Mercirâhit karargâhındaki Bizans askerlerini mağlûp etti (18 Safer 13/23 Nisan 634). Daha sonra Dimaşk'ın güneyine doğru ilerleyerek diğer kumandanlarla birleşti ve Busrâ şehrini fethetti. Bizans'a karşı Suriye'de yapılan Ecnâdeyn Savaşı (28 Cemâziyelevvel 13/30 Temmuz 634) sonunda Filistin'in kapıları müslümanlara açılmış oldu. Hz. Ebû Bekir, başkumandanlığını Hâlid b. Velid'in yaptığı Ecnâdeyn Savaşı'nın neticesini öğrendikten sonra 22 Cemâziyelâhir 13 (23 Ağustos 634) tarihinde altmış üç yaşında vefat etti.

Hz. Ebû Bekir 13 yılı Cemâziyelâhir ayının başında (Ağustos 634) hastalanınca sahâbîlerle hilâfet meselesini istişare etti ve Hz. Ömer'i veliaht bırakmayı kararlaştırarak Hz. Osman'a bir ahidnâme yazdırdı. Kızı Âişe'ye, vefat edince maaşının geri kalan kısmını beytülmâle iade etmesini ve Hz. Peygamber'in kabrinin yanına defnedilmesini vasiyet etti. Cenazesinin eski elbiseleriyle kefenlenmesini, karısı Esmâ bint Umeyy tarafından yıkanmasını ve oğlu Abdurrahman'ın ona yardım etmesini istedi. Cenaze namazını Hz. Ömer kıldırdı. Hz. Ömer, Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah ve oğlu Abdurrahman tarafından kabre konuldu.

Şahsiyeti ve İlmi. Hz. Ebû Bekir kaynaklarda orta boylu, zayıf yapılı, seyrek sakallı, keskin bakışlı, gür saçlı, sarıya çalan beyazlıkta güzel ve ince yüzlü olarak tasvir edilir.

İlk evliliğini Kuteyle bint Abdüluzza adlı bir hanımla yaptı. Bu evlilikten oğlu Abdullah ile kızı Esmâ doğdu. Kuteyle İslâmiyet'i kabul etmeyince onu boşayıp Ümmü Rûmân ile evlendi. Ümmü Rûmân'dan Abdurrahman ile Âişe dünyaya geldi. Ümmü Rûmân vefat edince Esmâ bint Umeyy ile evlendi ve bu hanımından Muhammed adını verdiği bir oğlu oldu. Vefatından birkaç ay sonra da diğer hanımı Habîbe bint Hârice'den Ümmü Külsüm adlı kızı dünyaya geldi.

Hız. Peygamber'in Ebû Bekir'i, "ümmetim içinde ümmeti-me karşı en merhametli kişi" diye övdüğü, Hulûsi Efendi tarafından celi-sülûs hatla yazılmış hadis-i şerifi (Muhittin Serin koleksiyonu)

Hız. Ebû Bekir Resûl-i Ekrem'e en yakın sahâbî idi. Kızı Âişe ile Hız. Peygamber'in evlenmesine dair hicretten önce verilen karar onların dostluğunu daha da pekiştirdi. Mekke döneminde meydana gelen iki olay onun Kur'an-ı Kerim'e ve Resûl-i Ekrem'in peygamberliğine olan kuvvetli imanını ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki Rûm sûresiyle ilgilidir. Bizans ve Sâsânî devletleri arasında 611 yılında başlayıp 619 yılına kadar devam eden savaşlarda Sâsânîler üstünlük sağlayarak Suriye ve Filistin'i işgal etmişlerdi. Bizans'ın mağlûbiyeti üzerine Mekkeli müşrikler ateşperest İranlılar'ın tarafını tutmuşlar, onlar Ehl-i kitap olan Bizans'a üstün geldikleri gibi kendilerinin de müslümanlara üstün geleceklerini söylemeye başlamışlardı. Bunun üzerine Rûm sûresi nâzil olmuş ve Rumlar'ın bu yenilgiden sonra üç ile dokuz yıl içinde galip gelecekleri haber verilmişti (er-Rûm 30/1-4). Kur'an'ın gelecek ile ilgili haberine inanan Hız. Ebû Bekir, Bizans'ın Sâsânîler'e on yıl içerisinde galip geleceğine dair Übey b. Halef ile 100 deve karşılığında iddiaya girmişti. Kur'an-ı Kerim'in bu mucizesi Aralık 627 tarihinde meydana gelen Ninevâ Savaşı'nda gerçekleşti. Hız. Ebû Bekir de o sırada hayatta olmayan Übeyy'in mirasçılarından aldığı 100 deveyi Hız. Peygamber'in emri üzerine fakirlere dağıttı. Onun güçlü imanını gösteren diğer olay ise İsrâ mucizesidir. Hız. Peygamber mi'racdan bahsedince bazı müşrikler Ebû Bekir'e gelerek arkadaşının geleceğin Mescid-i Aksâ'ya gittiğini, orada namaz kılıp Mekke'ye geri döndüğünden bahsettiğini söylediler. Mantık dışı buldukları bu olayı Hız. Ebû Bekir'in kabul etmeyeceğini beklerken ondan, "Eğer bunu Muhammed söylüyorsa şüphesiz doğrudur" karşılığını aldılar. Hız. Ebû Bekir'in mi'rac olayını bu şekilde kabul etmesi üzerine Resûl-i Ekrem kendisine Siddîk lakabını vermiştir.

Resûl-i Ekrem bütün işlerinde Ebû Bekir'e danıştığı için bazı kaynaklarda kendisinden "Peygamber'in veziri" diye söz edilmektedir (Kettânî, I, 95-98). Resûl-i Ekrem'in vahiy kâtiplerinden olan Hız. Ebû Bekir onun sırrını saklamayı çok iyi bilir, yanında pek edepli davranırdı. Medine'ye elçiler geldiğinde onlara Hız. Peygamber'i nasıl selâmlayacaklarını öğretir, huzurunda sükûnetle oturmalarını tenbih ederdi (a.g.e., I, 119-120). Gördüğü rüyaları Resûl-i Ekrem'e anlatır, bazan Hız. Peygamber'in veya diğer sahâbîlerin rüyalarını onun huzurunda yorumlar, olaylar ve verilecek kararlar üzerinde değerlendirmeler yapardı (Buhârî, "Eymân ve'n-nüzûr", 9, "Ta'bir", 28, 29, 30, 47). Resûl-i Ekrem'e en çok kimi sevdiği sorulunca Hız. Âişe'nin, sonra da Hız. Ebû Bekir'in adını zikreder, insanların genellikle kendilerine yapılan iyiliğe karşılık verdiklerini, Hız. Ebû Bekir'in yaptığı iyiliklerin karşılığını kıyamet gününde Allah Teâlâ'nın vereceğini söylerdi. Câhiliye döneminde Kureys'in kan davaları ile diyetlerdeki ihtilâflarına bakmakla görevli olan Ebû Bekir beşerî münasebetleri düzenlemeyi iyi bilirdi. Güzel ahlâkı, doğruluğu ve dürüstlüğü ile tanındığı, kabilesi arasında sevilip sayılan ve güvenilen bir kişi olduğu için herkes bilgisinden faydalanır, önemli işlerde kendisine danışılırdı. Câhiliye devrinde putlara tapmamış, o dönemin her türlü kötülüğünden, şeref ve haysiyet kırıcı hallerinden uzak bir hayat yaşamıştı. İçki içmediği gibi içki içenin namusunu ve mürüvvetini kaybedeceğini söylerdi. Başta Kureys olmak üzere Arap kabilelerinin tarihini çok iyi bilirdi ve en iyi ensâb âlimlerinden sayılırdı. Ahlâk ve mizaç itibarıyla kendisine benzediği Hız. Peygamber ile İslâmiyet'ten önce çok yakın bir arkadaşlık ve dostluk kurmuştu. Onunla birlikte olduğu zamanlarda huzur duyar, Mekke'den ayrıldığında onu özler, döndüğünde ilk önce onu ziyaret ederdi. Kus b. Sâide'nin Ukâz'da yaptığı meşhur konuşmasını Hız. Peygamber'le birlikte dinlemiş, tek Allah'a inanmayı tavsiye edip bir peygamberin geleceğini haber veren bu konuşmadan sonra âdeti yeni peygamberin gelmesini hasretle beklemeye başlamıştı.

Hız. Ebû Bekir Kur'an-ı Kerim'i, Resûl-i Ekrem'in söz ve hareketlerini en iyi ve en süratli şekilde anlama kabiliyetine sahipti. Kur'an'ı ezbere bilir ve çok duygulu bir şekilde okurdu (Kettânî, I, 126-128). Nitekim imamlık yapacak kimse-lerin Kur'an'ı en iyi bilen ve en güzel okuyanlardan seçilmesini tavsiye eden Hız.

Peygamber, yerine namaz kıldırarakla sadece onu görevlendirmişti. Hilâfeti esnasında Kur'an-ı Kerim'i mushaf haline getirmek suretiyle İslâmiyet'e en büyük hizmeti yapmıştır.

Mütevazî, yumuşak huylu, hassas, uy-sal ve hoşsohbet bir insan olan Hız. Ebû Bekir halifeliği sırasında daha da mütevazî olmaya çalıştı. Kendini beğenenlere çok kızardı. Fakirlere, zor durumda olanlara yardım eder, misafirlere ikramda bulunurdu. Hiddeti, cesareti ve atılganlığı hemen farkedilmezdi. Biat merasiminden sonraki hutbelerinden birinde öfkelenildiği zaman kendisinden uzak durulmasını tavsiye etmişti. Her zaman vakarlı ve ağır başlıydı. Az konuşur, kumandan ve valilerine de az konuşmalarını tavsiye ederdi. Onun dürüstlüğü çok meşhurdur. Başkalarının hakkına tizlikle riayet ederdi.

Hız. Ebû Bekir hadislerin rivayetine önem verir, Resûl-i Ekrem'den bizzat duymadığı bir hadisi rivayet eden sahâbîlerden bunu Resûlullah'ın söylediğine dair şahit getirmesini istediği olurdu (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 2). Onun Hız. Peygamber'in hadislerinden 500 kadarını bir kitapta toplattığı, fakat hadisleri toplayanın bazı yanlışlıklar yapmış olabileceği düşüncesiyle bunları imha ettiğine dair rivayeti Zehebî doğru bulmamaktadır (a.g.e., I, 5). Zehebî'nin, "Allah bilir ya bu haber sahih değildir" ifadesi Muhammed Hamîdullah tarafından Hız. Ebû Bekir'in sözü olarak nakledilmiş ve onun hadis rivayet etmeyi doğru bulmadığı şeklinde yanlış anlaşılmıştır (*Hemmâm İbn Munebbih'in Sahîfesi*, s. 38-39). Bu sözün Ebû Bekir'e ait olmadığı *Kenzü'l-ummâl*'de açıkça görülmektedir (Müttâkî el-Hindî, X, 285-286, hadis nr. 29.460). Hız. Ebû Bekir'in Resûl-i Ekrem'den 142 hadis rivayet etmesi, onun hadislerin rivayetine ve toplanmasına karşı olduğu iddiasını çürütmeye yeterlidir. Bu hadislerin altısı hem Buhârî hem Müslim'de, ayrıca on biri sadece Buhârî'de, biri de Müslim'de yer almaktadır. Hız. Ebû Bekir'in rivayet ettiği 142 hadis, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Mervezî tarafından *Müsnedü Ebî Bekri's-Şiddîk* adıyla bir araya getirilmiştir (nşr. Şuayb el-Arnaût, Beyrut 1390/1970, trc. Ahmed Davudoğlu, İstanbul 1981). Hız. Ebû Bekir'den hadis rivayet eden meşhur sahâbîler arasında oğulları Abdurrahman ve Muhammed, kızları Âişe ve Esmâ ile Hız. Ömer, Osman, Ali, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Zeyd b. Sâbit, Ebû Hüreyre,

EBÜ BEKİR

Abdullah b. Amr zikredilebilir. Hz. Ebû Bekir'in az hadis rivayet etmesini, onun hadis nakletme ihtiyacının fazlaca hissedilmediği, herkesin Hz. Peygamber'i çok canlı bir şekilde hatırladığı bir devirde yaşaması ve halifelik döneminin çok kısa olmasıyla izah etmek mümkündür.

Hz. Ebû Bekir ile Ömer "şeyhayn" diye anılmış, Kur'an ve Sünnet'i çok iyi bildiği için Ebû Bekir'e "şeyhülislâm" unvanının verildiğini söyleyenler de olmuştur (Kettânî, III, 176-177). Bazı fakih sahâbiler, Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in ittifak ettikleri hususları diğer sahâbilerin görüşlerine tercih etmişlerdir. İkisi arasında ihtilâf bulunduğu zaman Ebû Bekir'in görüşünün tercih edildiğini belirten İbn Kayyim el-Cevziyye onun nassa muhalif, kaynağı zayıf hiçbir fetva ve hükmünün bulunmadığını, ayrıca hilâfetinin Hz. Peygamber'in yönetimine tamamen uygun olduğunu söyler (*J'âmû'l-muvâk-ki'n*, IV, 119-120). Hz. Ebû Bekir'in İslâm hukukunun çeşitli konularına dair görüşleri Muhammed Revvâs Kal'acî tarafından *Mevsû'atü'l-İkhi Ebî Bekri's-Şiddik* adıyla müstakil bir eserde toplanmıştır (Dimaşk 1403/1983).

Halife seçildikten altı ay kadar sonra evinde veya evinin yanında ilk defa beytül-mâli kuran Hz. Ebû Bekir, buraya muhafız tayin edilmesini teklif edenlere de kilitli olduğu için korkuya gerek bulunmadığını söyledi. Esasen kendisi, ganimet ve fey gelirlerini sahâbiler arasında eşit olarak hemen dağıttığı için beytül-mâlin korunmasına fazla ihtiyaç yoktu. Nitekim vefat ettiği zaman Hz. Ömer bazı sahâbilerle beytül-mâle girdiğinde burada bir dirhemden başka bir şey bulamamıştır. İşlerinin çokluğu sebebiyle evini Medine'nin merkezine taşıdığı anda beytül-mâle Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı, kazâ işlerine Hz. Ömer'i, kâtipliğine Zeyd b. Sâbit ile Hz. Osman'ı, hâcibliğine âzat-

lısı Şedîd'i, Medine'nin gece bekçiliğine de Abdullah b. Mes'ûd'u tayin etti. Hilâfeti döneminde devlet idaresinde büyük gelişmeler olmadığı için yeni müesseselere ihtiyaç duyulmamıştır.

Hz. Ebû Bekir'in kumandanlarına ve valilerine verdiği emirler İslâm'ın ve Kur'an'ın evrensel esaslarına dayanmaktadır. Bu emirlerin savaş hukuku ve gayri müslimlerin statüsüyle ilgili olanları dikkat çekicidir. Bu arada irtidat edenlerin üzerine gönderdiği başkumandan Hâlid b. Velîd'e, düşmana onların kullandıkları silâhlarla mukabele etmesini emretmesi, değişen savaş teknolojisine rağmen İslâmiyet'in insan hayatını her şeyin üstünde tuttuğunu göstermesi bakımından çok önemli bir husustur. Hz. Ömer'in teklifi üzerine **müellefe-i kulûb***a zekât gelirlerinden pay vermeme, ganimetin beşte birinin taksiminde Peygamber yakınlarına eskiden olduğu gibi hisse ödememesi onun döneminin diğer önemli gelişmeleridir. Halife olduktan sonra eski mesleği olan ticaretle uğraşmasını uygun görmeyen Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh kendisine masâş bağlanmasına ön ayak olmuşlardır. Hz. Ebû Bekir devlet işlerinde Resûl-i Ekrem'den intikal eden mührü, şahsî işlerinde ise "Ni'me'l-kâdiru Allah" (Kettânî, I, 256) veya "Abdün zelîl li-rabbin celîl" (Nüveyrî, XIX, 144) ibaresini taşıyan mührünü kullanırdı.

İslâm tarihinde "halife" tabiri ilk defa Hz. Ebû Bekir hakkında kullanılmıştır. Resûl-i Ekrem'in halefi olması sebebiyle ashap tarafından kendisine verilen bu unvana itiraz etmemiş, fakat "halîfetullah" unvanını uygun görmemiştir. Sünnî ulemâsı onun müslümanların en faziletlisi ve hilâfet makamına en uygun sahâbî olduğunda ittifak etmiştir. Buna karşılık Şiîler, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'nin halife olma-

sıyla ilgili ilâhî emir bulunduğunu, Ebû Bekir'in bu emre uymadığını ve Resûlullah'ın cenazesi daha ortada iken hilâfeti Hz. Ali'den gasbettiğini ileri sürmüşlerdir. Sünnî kaynakların ittifakla belirttiğine göre Hz. Ebû Bekir Resûl-i Ekrem'in cenazesiyle meşgul olurken en-sarın emîr seçmek üzere toplandığını öğrenip oraya gitmiş, tek bir halife etrafında birleşmek gerektiğini belirterek Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı aday göstermiş, fakat sahâbiler onun Resûlullah'a olan yakınlığını dikkate alarak kendisini halife seçip biat etmişlerdir. Hz. Ali'yi halifelige daha uygun gören Hâşimoğulları'ndan bir grup sadece bir gün gecikmeyle biat etmişlerdir. Hz. Ali'nin ise Fedek arazisi sebebiyle Hz. Ebû Bekir'e dargın olan hanımı Hz. Fâtıma'yı üzmemek için onun vefatına kadar biat etmeyi ertelediği ve hilâfet meselesinin çözümünün kendisi dışında cereyan ettiği için kargınlık duyduğu ileri sürülmüştür. Gerçekten de Hz. Ali, Ebû Bekir'e halife olduktan altı ay sonra Hz. Fâtıma vefat edince biat etmiştir. Bununla beraber hiçbir zaman kendisinin halife olmasıyla ilgili bir nâstan söz etmediği gibi Ebû Bekir'e biat ettikleri için sahâbeye gücendiğini ima bile etmemiştir. Esasen Hz. Ali'nin hilâfetine dair bir nas bulunsaydı başta kendisi olmak üzere diğer sahâbiler de bu konuda kesinlikle sessiz kalmazlardı. Öte yandan Şiîler'in, Hz. Ali'nin nassa rağmen Hz. Ebû Bekir'e biat etmesindeki çelişkiyi ortadan kaldırmak için onun **takiyye*** yaptığını veya İslâmiyet'in gelişmesine engel olmamak için biat etmek zorunda kaldığını söylemeleri de inandırıcı görünmemektedir. Sünnîler, Hz. Osman halife olduğunda İslâmiyet'in bir yandan Buhârâ'ya, öte yandan Kuzey Afrika'ya kadar ulaştığını, Hz. Ali'nin böyle bir düşünceye sahip olduğu takdirde özellikle Hz. Osman'a biat etmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Hz. Ali'nin Hz. Ömer ve Osman'a biat etmesi ve çocuklarına onların adlarını vermesi de hilâfet konusunda hakkının yenildiği düşüncesine sahip olmadığına delil gösterilmiştir.

Diğer taraftan Şiîler Hz. Ebû Bekir'i, Fedek arazisi konusunda Hz. Fâtıma'yı üzdüğünü, dinî konuları yeterince bilmediği, Hz. Ömer'i kendi yerine halife tayin ettiği gibi iddialarla tenkit etmişlerdir (tenkitler için bk. İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, s. 132 vd., bu tenkitlere verilen cevaplar için bk. İbn Teymiyye, VIII, 226 vd.). Halbuki Ebû Bekir Fâtıma'yı şahsî kanaati sebebiyle üzmemiş, peygamberlerin miras

Ebû Bekir'in de medfun bulunduğu Mesd-i Nebvî'deki Kubbe-i Hadrâ'dan bir görünüş - Medine

bırakmayacağını ifade eden hadise göre (Buhârî, "Humus", 1, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebi", 12, "Meğâzî", 14, 38, "Nafa'ât", 3, "Ferâ'iz", 3, "İ'tisâm", 5; Müslim, "Cihâd", 49-52, 54, 56) hareket etmiştir. Onun dinî konuları yeterince bilmediği iddiası bazı uydurma rivayetlere ve zoraki yorumlara dayanmaktadır. Hz. Ebû Bekir, yıllarca Resûlullah ile birlikte bulunmuş bir kişi olarak ortaya çıkan meselelere ya şahsî bilgi ve ferâsetiyle veya ileri gelen sahâbîlerle istişare etmek suretiyle çözümler getirmiştir. Kendi yerine Hz. Ömer'i halife tayin etmesi de bu istişarelerin bir sonucudur. Esasen Hz. Ömer'in başarılı yönetimi bu tayinin ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir.

Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali sahâbîler arasında en güzel konuşan iki hatip olarak tanınır. Ebû Bekir'in çok tesirli konuşmaları fesahat ve belâgat bakımından olduğu kadar muhtevalarının güzelliğiyle de ünlüdür. Onun bazı özlü sözleri şöyledir: "Sana yol göstermek isteyen durumunu gizleme, aksi takdirde kendini aldatırsın"; "Bir hayrı kaçırırsan onu yakalamaya çalış, ulaşınca da onu geç"; "Sabır imanının yarısı, yakın ise tamamıdır"; "Ölüme karşı haris ol, sana hayat verilir". Hz. Ebû Bekir'in bir kitap haline

getirilen vecize niteliğindeki sözleri bazı müellifler tarafından şerhedilmiştir. Bunlara örnek olarak Reşidüddin Muhammed b. Muhammed Vatvât'ın *Tuhtetü's-şadiğ ile's-şadiğ min kelâmi Ebî Bekri's-Sıddîk*'ı (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 657; Ayasofya, nr. 2854), Kastamonulu Mustafa b. Muhammed'in *Şerh-i Şad (Mi'e) Kelime-i Ebû Bekri*'i (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1351; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3469) ve Cemâleddin el-Halvetî'nin aynı adlı eseri (İÜ Ktp., AY, nr. 411) zikredilebilir.

Hz. Ebû Bekir'in, tanınmış edip ve hatiplerin sözlerini gençliğinden beri dikkatle dinlediği, okuduğu, birçoğunu ezberlediği, bunları sık sık tekrarladığı ve ezberindeki şiirleri çok güzel okuduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber şairi Hasân b. Sâbit'e, Kureys'in ensâbı konusunda ihtiyaç duyduğu bilgileri Ebû Bekir'den öğrenmesini tavsiye ederdi. Hz. Ebû Bekir'in şair olduğunu ileri sürenler de vardır. Hatta onun soyundan gelen Halvetî şeyhlerinden Mustafa el-Bekrî es-Sıddîkî'nin ceddinin sözlerinden bir divan derlediği de bilinmektedir (Kettânî, I, 284). Abdülhay es-Sâlimî'nin *Eş'ârü Ebî Bekri's-Sıddîk* adlı eseri Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Nâfiz Paşa, nr. 443, vr. 32-52). *Kaşıde-i Bürde*'nin baş tarafında, "Kaşıde-i Ebû Bekri's-Sıddîkî radiyallâhü anh" başlığıyla yer alan bir sayfalık kaside (İstanbul 1326) Osmanlı medreselerinde talebelere okutulurdu. Ancak güvenilir kaynaklar Hz. Ebû Bekir'in şair olmadığını ve şiir söylemediğini belirtirler.

Hz. Ebû Bekir'in soyundan gelenler Bekrî ve Sıddîkî nisbeleriyle anılır. Muhammed Tefvik b. Ali el-Bekrî, bu aile mensuplarının şecere ve hal tercümeleleri hakkında *Kitâbü beyti's-Sıddîk* (Kahire 1323), İbrâhim b. Emîr el-Ubeydî de *'Umdetü't-tahkîk fi beşâ'iri âli Şıddîk* (Kahire 1307) adlı eserleri kaleme almışlardır.

Tasavvufta "sıddîkiyyet" makamı Hz. Ebû Bekir'e nisbet edilir. Sülûk usulü olarak zikir-i hafîyi benimseyen Nakşibendiyye tarikatı mensupları, Hz. Peygamber'in hicret esnasında Sevr mağarasında bulundukları sırada Hz. Ebû Bekir'e bu zikir tarzını öğrettiğine inanırlar. Hz. Ebû Bekir'e nisbet edilen ve Bekriyye veya Sıddîkiyye adıyla anılan tarikat bugünkü anlaşılan mânada bir tarikat olmayıp hafî zikir tarzını ifade eder. Bu zikir tarzı Bâyezîd-i Bistâmî'den sonra Hâcegâniyye-Nakşibendiyye

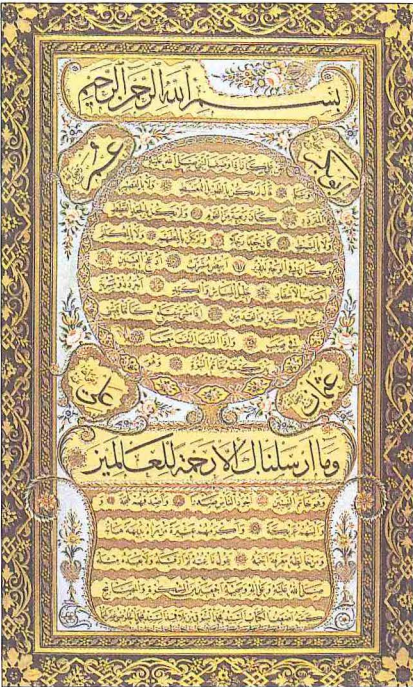
silsilesinde devam etmiştir. Nakşibendiyye'nin Hz. Ebû Bekir'e ulaşan bu silsilesine Bekrî veya Sıddîkî silsile adı verilir. Bu tarikatın Hz. Ali'ye ulaşan iki ayrı Alevî silsilesi daha vardır.

Hz. Ebû Bekir'in ashabın en faziletlisi olduğunu, hatta nasla halife tayin edildiğini ileri süren bir gruba Bekriyye denildiği bazı kaynaklarda yer almakla birlikte bu kullanılış yaygınlık kazanmamıştır.

İslâmî Türk edebiyatının daha çok dinî-tasavvufî mahsullerinde Hz. Ebû Bekir'in şahsiyetiyle ilgili bazı motif ve imajlara rastlanmaktadır. Ayrıca az sayıda müstakil mensur eserde onun hayatı ve faziletleri konu edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in şahsiyeti etrafında meydana getirilen manzum eserlerin birinci grubunu hakkında yazılmış methiyeler, na'atler, hilyeler, ilâhi ve kasideler teşkil eder. İslâmî Türk edebiyatında Hz. Peygamber'in hayatından bahseden manzum ve mensur eserlerde de Resûl-i Ekrem'e olan yakınlığı sebebiyle ona genişçe yer verilmiştir. Bunların yanı sıra Hz. Peygamber'in mi'râcını işleyen mi'râciyyelerle hicretini anlatan hicretnâmelerde de Hz. Ebû Bekir'e özellikle yer verilmiştir.

Literatür. Hz. Ebû Bekir'in hayatı bazı tabakat kitaplarıyla Hulefâ-yi Râşidîn ve aşere-i mübeşşere hakkında yazılan eserlerin baş tarafında yer almakla beraber ona dair pek çok müstakil eser kaleme alınmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır: Hayseme b. Süleyman (ö. 343/954-55), *Fezâ'ilü's-Sıddîk Ebî Bekr* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut 1980); Muhammed b. Ali el-Uşârî, *Fezâ'ilü Ebî Bekri's-Sıddîk* (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Tarih, nr. 424); Ahmed b. İsmâil et-Tâlkânî, *el-Burhânü'l-enver fi menâkıbi's-sıddîkî'l-ekber* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 539/3); İbn Belbân, *Tuhtetü's-sıddîk fi fezâ'ili Ebî Bekri's-Sıddîk* (nşr. Muhyiddin Mettû, Dımaşk 1988); Süyûtî, *er-Ravzû'l-enîk fi fazli's-Sıddîk* (nşr. Âmir Ahmed Haydar, Beyrut 1990); Ömer Ebû'n-Nasr, *Ebû Bekri's-Sıddîk* (Beyrut 1934); Muhammed Hüseyin Heykel, *eş-Sıddîk Ebû Bekr* (Kahire 1979, 8. bs.); Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâi, *Ebû Bekri's-Sıddîk bi-kalemi 'Alî b. Ebî Tâlib* (Bağdat 1979); Abbas Mahmûd el-Akkâd, *'Abkariyyetü's-Sıddîk* (Hz. Ebû Bekir: Şahsiyeti ve Dehâsı adıyla Ali Özek tarafından tercüme edilmiştir, İstanbul 1968); Mahmûd Hakkı, *Ebû Bekri's-Sıddîk Radiyallâhü anh'in Hayatı* ([baskı yeri yok] 1337); Muham-

Hz. Ebû Bekir'in adının yer aldığı Şevki Efendi'nin sülûs nesih hilyesi (İÜ Ktp., Demirbaş nr. 7/1)

Allah lafzını, Muhammed adını, Ebü Bekir'in ve diğer üç halifenin isimlerini ihtiva eden Mehmed Tâhir Efendi tarafından terkib edilmiş levha (M. Serin koleksiyonu)

med Mecdûb, *Meşâhid min hayâtî's-Şiddîk* (Tunus 1982); Hüseyin Abdullah Bâselâme, *Hilâfetü Ebî Bekri's-Şiddîk* (Cidde 1403/1983); Muhammed Rızâ, *Ebû Bekri's-Şiddîk evvelü'l-Hulefâ'ı'r-Râşidin* (Beyrut 1403/1983); Seyyid Ahmed İbrâhim Hammûr, *Ebû Bekri's-Şiddîk ve hayâtü'd-devleti'l-'Arabîyyeti'l-İslâmiyye fi-zılâli hilâfetih* (Kahire 1984) ve *Qazıyyetü men'iz-zekât bi-menâkıbı'l-Medîne ve mukâvemetü's-Şiddîk mâni'ihâ fi fecri hilâfetih* (Kahire 1989); Cemâl Abdülhâdî Muhammed Mes'ûd — Vefâ Muhammed Rif'at Cum'a, *Ahḡā' yecibü en-tüşaḡḡaha fi't-târîḡ: istiḡlâfû Ebî Bekri's-Şiddîk* (Kahire 1406/1986); Ali Tantâvî, *Ebû Bekri's-Şiddîk* (Cidde 1406/1986); Muhammed Habîburrahman Khan Sherwani, *Hazrat Abû Bakr* (Delhi 1987); Abdurrahman eş-Şerkâvî, *eş-Şiddîk evvelü'l-hulefâ'* (Mansûre [Kahire] 1987); Abduh Gâlib Ahmed İsâ, *Sîretü's-şahâbî seyyidînâ Ebî Bekri's-Şiddîk* (Beyrut 1987); Hâlid Baytâr, *Ebû Bekri's-Şiddîk* (Zerkâ [Ürdün] 1988); Muhammed Hilmi Mahmûd, *Ebû Bekri's-Şiddîk ve't-tecemmu'ul-'Arabî* (Kahire 1989); Kutub İbrâhim Muhammed, *es-Siyâsetü'l-mâliyye li-Ebî Bekri's-Şiddîk* (Kahire 1990); Ahmed Kernâl Şa't, *eş-Şiddîk beyne's-sünne ve's-Şi'a* (Kahire 1990). Ebü Bekir'in hilâfetini delillerle ispat etmek üzere yazılan risâleler arasından Muhammed el-Ardahânî'nin *Risâle fi işbâtı hilâfeti Ebî Bekri's-Şiddîk bi'n-nüşûs'u* (İÜ Ktp., AY, nr. 2615), adı bilinmeyen bir müellifin *Meşâ'ilü'r-ruḡbân ve'l-kuşşîşin fi hilâfeti Ebî Bekri's-Şiddîk*'ı (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1600) sayılabilir. Sâlim Ahmed Sellâme, *el-Âyât ve'l-eḡâdisü'l-vâride fi şe'ni Ebî Bekri's-Şiddîk raḡıyal-lâhu 'anh* adıyla bir yüksek lisans ça-

lışması yapmıştır (Câmiatü Ümmi'l-kurâ, Mekke 1403).

Bunlardan başka çeşitli kaynaklarda Vâkidî'nin *Sîretü Ebî Bekr* ve *vefatühü* adlı eseri, İbn Cerîr et-Taberî ve Ebü'l-Kâsim İbn Asâkir'in *Fezâ'ilü Ebî Bekr* adlı eserleri, Zehebî'nin *Tevkîfu ehli't-tevfîk 'alâ menâkıbî's-Şiddîk*'ı kaydedilmektedir.

H. Ebü Bekir'in, ortak bazı halleri sebebiyle Hulefâ-yi Râşidin ile beraber ele alındığı bazı çalışmalar da vardır: İbn Teymiyye, *Risâle fi ta'fîdîli Ebî Bekr* ve 'Ömer (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Teymüriyye, Mecmua, nr. 307/5); Süyûtî, *İlkâmü'l-hacer li-men zekkâ sâbbe Ebî Bekr* ve 'Ömer (nşr. Mustafa Âşûr, Riyad 1409/1989); Hâmid b. Ali el-İmâdî ed-Dimaşkî, *ed-Dürrü'l-müsteḡâb fi muvâfaḡâtî 'Ömer b. el-Haḡḡâb* ve *Ebî Bekr* ve 'Ali *Ebî Tûrâb* (Nuriosmaniye Ktp., nr. 428, 575; Bağdat, Evkaf, Hadis, nr. 2952); Ahmed b. İsmâil et-Tâlkânî, *Muḡtârû eḡâdisi's-sâdıḡa's-sadûḡ fi fezâ'ili's-Şiddîk ve'l-Fârûḡ* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 539/5).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 31-34; *Müsned*, I, 2-14; Buhârî, "Cenâ'iz", 3, "Ḥumus", 1, "Fezâ'ilü aşḡâbî'n-nebî", 5-6, 12, "Meḡâzi", 14, 38, 66, "Nafaḡât", 3, "Eymân ve'n-nüzûr", 9, "Büyû", 15, "Ferâ'iz", 3, "Ta'bîr", 28, 29, 30, 47, "Ḥudûd", 31, "Ahḡâm", 51, "Menâkıbü'l-Enşâr", 11, 45, "Libâs", 46, 50, 55, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 3, 4, "İ'tisâm", 5; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 1-13, "İmân", 32, "Cihâd", 49-52, 54, 56, "Zühd", 75, "Rü'yâ", 17, "Salât", 90, 95, 97, 102-104; Tirmizî, "Menâkıb", 14-16; *Hemmâm İbn Münebbih'in Sahifesi* (trc. Talât Koçyiğit), Ankara 1967, s. 38-39; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 249-253, 259, 317-319; II, 373-374, 398-399, 480-493, 505-506, 558-559, 613-616; III, 95, 190, 299-319; IV, 364, 649-664, ayrıca bk. İndeks; İbn Sa'd, *eḡ-Tabakât*, I, 226-239, 432-436, 442-443, 473-478, 491-492; II, 42-43, 47-49, 64-65, 117-118, 150-151, 190-191, 216-228, 246-249, 266-271, 278-282, 290-298, 312-320, 335-340, 375-378; III, 169-213; V, 451, ayrıca bk. İndeks; Câhiz, *el-'Oşmâniyye* (nşr. Abdüsselâm Hârûn), Bağdat 1374/1955, s. 3-279 (bk. İndeks); İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 167-178; a.mlf., *el-İmâme ve's-siyâse*, Kahire 1378/1967, I, 12-24; Belâzürî, *Fütûḡ* (Fayda), s. 13-16, 28-36, 40-46, 118-167, 344-357; a.mlf., *Ensâb*, I, 63, 123, 128-130, 182-206, 250-271, 326-339, 363-370, 376-384, 411-427, 447-453, 473-476, 511-535, 540-592; Ahmed b. Ali el-Mervezî, *Müsnedü Ebî Bekri's-Şiddîk* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Dimaşk 1970, s. 546-557; Taberî, *Câmi'u'l-beḡân* (Bulak), X, 95-96; XXI, 11 vd.; XXVIII, 81-82; XXX, 142; a.mlf., *Târîḡ* (Ebü'l-Fazl), II, 314-318, 374-382, 446-448, 474-476, 616-618, 634-644; III, 21-22, 31-32, 82-85, 98-99, 196-213, 219-228, 249-265, 275-282, 298-436, 444-448, ayrıca bk. İndeks; İbn Dü-

reyd, *el-İstikḡâk*, s. 49-50; İbn Hibbân el-Büstî, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḡbârü'l-hulefâ* (nşr. Seyyid Aziz Bey), Beyrut 1407/1987, s. 419-452; Muhibbuddin et-Taberî, *er-Riyâzü'n-nadire ft menâkıbî'l-'aşere*, Beyrut 1405/1984, I, 17-268; İbn Abdülber, *el-İst'âb* (Bicâvî), III, 963-978; Beyhakî, *el-İ'tikâd 'alâ mezhebi's-selef ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, Beyrut 1404/1984, s. 189-210; Ebü Bekir İbnü'l-Arabî, *el-'Avâşım* (Hatîb), s. 41-52; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḡu'l-ḡayb*, XXIII, 186-192; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ḡâbe*, III, 205-224; V, 150-151; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XIX, 8-145; İbn Seyyidün-nâs, *Mineḡu'l-miḡâḡ* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk 1987, s. 143-148; İbn Teymiyye, *Minḡâcû's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), [baskı yeri yok] 1406/1986, VIII, 226 vd., 266-294, 364-427, 469-488; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Minḡâcû'l-kerâme* (İbn Teymiyye, *Minḡâcû's-sünne* içinde), Kahire 1328/1962, s. 132-136; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, I, 2-5; a.mlf., *el-Munteḡâ min Minhâcî'l-'itidâl* (nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), Dimaşk, ts., s. 543-562; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, IV, 119-120; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), IV, 169-175; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 315-317; Aynî, *Ümde'tü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XIII, 242-261; Süyûtî, *H. Ebü Bekir* (trc. Lütfi Doğan — İsmail Ezerli), Ankara 1957, s. 12-179; a.mlf., *İlkâmü'l-hacer li-men zekkâ sâbbe Ebî Bekr* ve 'Ömer (nşr. Mustafa Âşûr), Riyâd, ts.; a.mlf., *el-Haḡḡ li'l-fetâvî*, Beyrut, ts., II, 44-54; Meclisî, *Biḡârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, XXVIII, 175-312; Şevkānî, *Derrü's-seḡâbe* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî), Dimaşk 1404/1984, s. 123-153; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, X, 285-286 (hadis nr. 29.460); Mahmûd Hakkî, *Ebû Bekri's-Şiddîk*, İstanbul 1337, s. 13-37; Ömer Rıza [Doḡrul], *İslâm Tarihi Sadr-ı İslâm I: Hazret-i Ebû Bekir*, İstanbul 1347/1928; M. Hüseyin Heykel, *eş-Şiddîk Ebû Bekr*, Kahire 1383/1964; Abbas Mahmûd el-Akkâd, *H. Ebü Bekir: Şahsiyeti ve Dehası* (trc. Ali Özek), İstanbul 1968; Zâfir el-Kâsimî, *Nizâmü'l-ḡukm fi's-şer'i'a ve't-târîḡ*, Beyrut 1974, I, 117 vd., 121-165; S. Athar Husain, *The Glorious Caliphate*, Lucknow 1980, s. 5-46; Mustafa el-A'zamî, *Kütâbü'n-nebî*, Riyad 1981, s. 34-36; M. Abdülhay Muhammed, *Şadrü'l-İslâm ve'd-deuletü'l-Ümeviyye*, Beyrut 1983, s. 26-38; Ali Yardim, *Hadis*, İzmir 1984, I, 112; II, 18, 19, 26; Abdülhüseyin Şerefeddin el-Müsevî, *en-Naş ve'l-ictiḡâd*, Kum 1404, s. 6-92; Cemâl Abdülhâdî — Vefâ Muhammed Rif'at Cum'a, *Aḡḡā' yecibü en-tüşaḡḡaha fi't-târîḡ: istiḡlâfû Ebî Bekri's-Şiddîk*, Kahire 1406/1986; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıḡḡâḡu't-Tevfîkiyye*, Kahire 1987, III, 417-423; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü resâ'ilü'l-'Arab*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), I, 89-144; Tâhâ Hüseyin, *eş-Şeyḡân*, Kahire, ts., s. 5-110; Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke), III, 111-114; Müsâ Müsevî, *eş-Şi'a ve't-taşḡiḡ*, [baskı yeri yok] 1408/1988, s. 35-50; Mahmûd Sükrî el-Âlûsî, *Muḡtaşarü't-tuḡfeti'l-İsnâ'aşeriyye*, İstanbul 1989, s. 238-247; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), I-III, tür.yer.; Mustafa Fayda, *Halid bin Velid*, İstanbul 1990, s. 241-392; F. Buhl, "Ebü Bekir", *İA*, IV, 12-14; W. Montgomery Watt, "Abû Bakr", *EI²* (Fr.), I, 112-114.

